

ДИСКУРСИВНА ЛІНГВІСТИКА

Сибірцева Ю. С., студ. гр. ПР-13

Однією з найпомітніших ознак сучасної проблемної ситуації (класифікаційної одиниці наукового знання) в лінгвістиці можна вважати бурхливий розвиток функціонально-комунікативних досліджень. У межах останніх органічно поєднується вивчення “власне” мовних процесів і різноманітних духовних, психологічних, соціальних та інших виявів людини, яка постійно “живе в мові”.

Найбільш численними є роботи з дискурсивної лінгвістики, в яких дискурс трактується з лінгвістичних позицій. Саме в лінгвістиці цей термін став вперше застосовуватися в якості самостійної категорії. Вважається, що ввів його в науковий лінгвістичний обіг бельгійський учений Е. Бюссансом в своїй роботі «Мова і дискурс», опублікованій в Брюсселі в 1943 р.[5, 549]. У бінарну опозицію мова / мовлення Бюссансом включив третій член – дискурс, під яким мався на увазі механізм перекладу мови як знакової системи в живу мову. В цілому ж в лінгвістиці аж до 1960-х рр. це поняття використовувалося як синонім тексту й мови.

Починаючи з 1960-х рр. поняття «дискурс» стає вкрай популярним не тільки в лінгвістиці, але й у більшості гуманітарних наук. ДИСКУРС (фр. discours, англ. Discourse, від лат. Discursus 'бігання взад-вперед; рух, кругообіг; бесіда, розмова'), мова, процес мовної діяльності; спосіб говоріння. Найбільш виразно виділяються три основні класи вживання терміна «дискурс», що співвідносяться з різними національними традиціями і вкладами конкретних авторів [1, 125].

До першого класу відносяться власне лінгвістичні вживання цього терміна, історично першим з яких було його використання в назві статті Дискурс-аналіз американського лінгвіста З. Харріса. Повною мірою цей термін був затребуваний в лінгвістиці приблизно через два десятиліття. Власне лінгвістичні вживання терміну «дискурс» самі по собі досить різноманітні, але в цілому за ними проглядаються спроби уточнення і розвитку традиційних понять мови, тексту і діалогу. Перехід від поняття мови до поняття дискурсу пов'язаний з прагненням ввести в класичне протиставлення мови і мовлення, яке належить Ф. де Соссюра [6, 10].

Другий клас вживань терміна «дискурс», в останні роки вийшов за рамки науки і став популярним в публіцистиці, сходить до французьких структуралістів і постструктуралістів, і перш за все до

М. Фуко, хоча в обґрунтуванні цих вживань важливу роль відіграли також А. Греймас, Ж. Дерріда; пізніше дане розуміння було частково модифіковано М. Пеше та ін. [5, 550]. За цим вживанням проглядається прагнення до уточнення традиційних понять стилю (у тому самому максимально широкому значенні, яке мають на увазі, кажучи «стиль – це людина») і індивідуальної мови. Таким чином термін «дискурс» описує спосіб мовлення і обов'язково має визначення – якою або чий дискурс, бо дослідників цікавить не дискурс взагалі, а його конкретні різновиди, задаються широким набором параметрів: чисто мовними відмінними рисами (в тій мірі, в якій вони можуть бути чітко ідентифіковані), стилістичною специфікою (багато в чому визначається кількісними тенденціями у використанні мовних засобів), а також специфікою тематики, способів міркування і т. д. [2, 19].

Термін «дискурс», як він розуміється в сучасній лінгвістиці, близький за змістом до поняття «текст», однак підкреслює динамічний, що розгортається в часі, характер мовного спілкування; на протигагу цьому, текст мислиться переважно як статичний об'єкт, результат мовної діяльності. Іноді «дискурс» розуміється як одночасно два компоненти: і динамічний процес мовної діяльності, вписаної в її соціальний контекст, і її результат; саме таке розуміння є кращим.

Дискурс, як і інші мовні сутності (морфеми, слова, речення) влаштований за певними правилами, характерним для даної мови. Факт існування мовних правил і обмежень часто демонструється за допомогою негативного матеріалу – експериментальних мовних утворень, в яких правила або обмеження порушуються.

Різниця в каналі передачі інформації має принципово важливі наслідки для процесів усного та письмового дискурсу (ці наслідки досліджені У. Чейфом). По-перше, в усному дискурсі породження і розуміння відбуваються синхронізовано, а в письмовому - немає. В результаті при усному дискурсі має місце явище фрагментації: мова породжується поштовхами, квантами – так званими інтонаційними одиницями, які відокремлені один від одного паузами. При письмовому ж дискурсі відбувається інтеграція предикації в складні пропозиції та інші синтаксичні конструкції та об'єднання. Друга принципова відмінність, пов'язана з різницею в каналі передачі інформації, – наявність контакту між мовцем і адресатом у часі та просторі: при письмовому дискурсі такого контакту в нормі немає. В

результаті при усному дискурсі має місце залучення мовця і адресата в ситуацію, що відбивається у вживанні займенників першої та другої особи, використання жестів та інших невербальних засобів і т.д. При письмовому ж дискурсі, навпаки, відбувається відсторонення мовця і адресата від описуваної в дискурсі інформації, що, зокрема, виражається в більш частому вживанні пасивного застави. Наприклад, при описі наукового експерименту автор статті швидше напише фразу Це явище спостерігалось лише один раз, а при усному описі того ж експерименту з більшою ймовірністю може сказати «Я спостерігав це явище тільки один раз»

Крім двох фундаментальних різновидів дискурсу - усного та письмового – варто згадати ще один: уявний. Людина може користуватися мовою, не роблячи при цьому ні акустичних, ні графічних слідів мовної діяльності. У цьому випадку мова також використовується комунікативно, але одна і та ж особа є і промовцем, і адресатом. В силу відсутності легко спостережуваних проявів уявний дискурс досліджений набагато менше, ніж усний та письмовий. Слід розрізняти різні рівні структури – макроструктуру, або глобальну структуру, і мікроструктуру, або локальну структуру [7, 8].

Крім питань структури дискурсу, інше основне коло проблем, досліджуваних в дискурсивному аналізі, – це вплив дискурсивних факторів на більш дрібні мовні складові – граматичні, лексичні та фонетичні. Дискурсивний аналіз, будучи молодією дисципліною, дуже неоднорідний, і ніякого єдиного підходу, що поділяється всіма фахівцями з дискурсу, в ньому не існує. Однак можна виділити найбільш популярні на сьогоднішній день підходи.

На першому місці слід вказати напрямок, відомий як аналіз побутового діалогу. Інші провідні напрямки дискурсивного аналізу в основному групуються навколо досліджень окремих вчених і їхніх безпосередніх послідовників. Слід згадати такі школи, як дослідження інформаційного потоку (information flow) У. Чейфа, дослідження зв'язків між граматикую і міжособистісною взаємодією в діалозі (С. Томпсон, Б. Фокс, С. Форд), когнітивну теорію зв'язку дискурсу та граматики Т. Гівона, експериментальні дискурсивні дослідження Р. Томліна, «граматику дискурсу» Р. Лонгейкра, «системно-функціональну граматику» М. Хеллідея, загальну модель структури дискурсу Л. Поланьї, соціолінгвістичні підходи У. Лабова і Дж. Гампера, а в дещо більш ранній період також дискурсивні студії Дж. Граймса і Дж. Хайндса[3, 28].

Отже, дискурсивний аналіз являє собою конгломерат розрізаних, однак не антагоністичних напрямків.

Тези присвячені актуальній проблемі сучасної лінгвістики – дискурсології. Безпосередньо питанням історії виникнення дискурсивних теорій, різновидам дискурс-аналізу, напрямам дослідження дискурсу в мовознавстві та перспективам його дослідження.

Ключові слова: дискурс, дискурс-теорії, дискурс-аналіз, види дискурсу, комунікація, текст.

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990.
2. Бацевич Ф. С. Текст, дискурс, речевой жанр: соотношение понятий // Вісник Харківського національного університету. №520: Серія Філологія. Вип.33. – Харків, 2001.
3. Борботько В. Г. Принципы формирования дискурса: От психолінгвістики к лінгвосинергетике. М. – 2006. – С. 28.
4. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. М. – 2003. – С. 87.
5. Серио П. Анализ дискурса во Французской школе (дискурс и интердискурс) // Семиотика: Антология / Сост. Ю. С. Степанов. Изд. 2-е, испр. и доп. М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – С. 549-550.
6. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. М. – 2004. – С.10-12.
7. Шмелёва Т. В. Речевой жанр: опыт общепилологического осмысления // Collegium. – 1995. – № 1–2. С.8.

Наук. кер. – Щигло Л. В., канд. філол. наук, ст. викл.

Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : матеріали Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів факультету іноземної філології та соціальних комунікацій, м. Суми, 19-20 квітня 2013 р. / Відп. за вип. В.В. Опанасюк. — Суми : СумДУ, 2013. — Ч.1. — С. 58-61.